

RAPPORT # 1

HUMANIORAS PRIS OCH VÄRDE: RESURSER OCH UTBILDNINGSKVALITET

humtank

Helen Fuchs (huvudred.)
Jesper Enbom
Jonas Ingvarsson

INNEHÅLL:

INLEDNING: HUMANISTER FÖR 50.941 KR STYCK?	3
BAKGRUND	4
RAPPORTENS INNEHÅLL OCH UPPLÄGG	4
1. RESURSFÖRDELNING OCH GENOMSTRÖMNING	5
2. VAD ANVÄNDS UTBILDNINGANSLAGET TILL?	7
3. KONTAKTTID	10
4. »STUDENTERNAS EFTERFRÅGAN OCH ARBETSMARKNADENS BEHOV»	12
5. ETT NYTT KVALITETSSÄKRINGSSYSTEM	15
6. AUTOMATISERA BORT LÄRAREN? NYA GRÄNSSNITT FÖR HUMANIORA	17
AVSLUTNING	19
I KORTHET	20
NOTER	21

INLEDNING: HUMANISTER FÖR 50.941 KR STYCK?

Det fördelningssystem som tillämpas inom högre utbildning i Sverige innebär att lärosätena får ersättning i form av utbildningsanslag per student och utbildningsområde, den så kallade studentpengen. En humaniora-student inom den så kallade HSTJ-sektorn (Humaniora, Samhällsvetenskap, Teologi och Juridik) ger en maximal statlig tilldelning på 50.941 kr. Motsvarande anslag för en matematikstuderande är 96.945 kr och för utbildningsområdet idrott 158.835 kr.¹

Exakt vad det är som gör att studier inom humaniora anses så kostnadseffektivt är oklart. Beror det på att studenter inom humaniora förväntas ägna 75–90% av sin tid åt självstudier eftersom anslaget inte räcker till mer än 2–9 timmar undervisning i veckan? Vilken utbildningskvalitet går att få för detta?

UTBILDNINGSMRÅDE	ERSÄTTNING PER HELÅRSSTUDENT	ERSÄTTNING PER HELÅRSPRESTATION
Humanistiskt, teologiskt, juridiskt, samhällsvetenskapligt	30 843	20 098
Undervisning	37 515	39 301
Övrigt	42 237	34 310
Odontologiskt	46 238	53 862
Naturvetenskapligt, tekniskt, farmaceutiskt	52 593	44 352
Verksamhetsförlagd utbildning	53 165	51 582
Vård	55 913	48 427
Medicinskt	62 481	75 999
Idrott	108 586	50 249
Musik	128 575	81 295
Design	149 034	90 801
Dans	208 380	115 142
Konst	211 578	90 834
Teater	296 289	147 578
Media	302 363	242 205
Opera	306 407	183 296

¹Siffror ur Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende universitet och högskolor

Studentorganisationer, UKÄ och fackförbund som TCO har i flera rapporter påtalat negativa konsekvenser av nuvarande tilldelningssystem. Universitetskansler Harriet Wallberg-Henriksson har varnat för att Sverige snart riskerar att stå utan viktig kompetens inom humaniora om inte resursfördelningssystemet görs om.²

Problemen är kända sedan länge, men det är nu mycket hög tid att ta dessa varningar seriöst om statsmakten menar allvar med att kunskap om språk, kultur, religion, kommunikation är grundläggande för Sveriges framtida kunskapsförsörjning.³

Föreliggande rapport är att betrakta som tankesmedjan Humtanks inspel i denna för den akademiska utbildningskvaliteten och för samhällets kunskapsförsörjning så viktiga fråga.

Bakgrund

Tankesmedjan Humtank har valt att under 2016 särskilt fokusera på frågan om utbildningsanslaget och dess relation till utbildningskvalitet och arbetsvillkor inom humaniorasektorn.

Som ett led i detta lägger Humtank fram denna rapport i syfte att kartlägga nuvarande situation och staka ut möjliga riktningar för framtiden. Rapporten presenteras i juli 2016, under Almedalsveckan och knyter där an till Humtanks seminarieprogram som fokuserar utbildningsfrågor. Huvudförfattare har varit Helen Fuchs, lektor i konstvetenskap vid Högskolan i Halmstad. Jonas Ingvarsson, biträdande professor i Medier, estetik och berättande vid Högskolan i Skövde och Jesper Enbom, lektor i Medie- och kommunikationsvetenskap vid Umeå Universitet, har bistått i arbetet.

Rapportens innehåll och upplägg

I rapporten görs nedslag i ett antal problemområden som vi menar är särskilt viktiga att uppmärksamma för att kunna utforma ett nytt tilldelningssystem. Dessa problemområden presenteras kortfattat, med stöd i offentliga data, tidigare rapporter och skrivelser, debattinlägg och artiklar, samt erfarenheter hämtade från Humtankmedlemmarnas egna lärosäten. Läsare med erfarenhet från den akademiska världen kommer finna det mesta vara välbekant, men vi har funnit ett behov av att i detta korta format samla flera olika aspekter på arbetssituationen inom humaniora.

Varje nedslag i rapporten avslutas med ett avsnitt som kallas »Förslag», där Humtank föreslår åtgärder som kan vidtas för att konstruktivt hantera problemen i fråga. Ambitionen har varit att inte enbart vara ännu en stämma i den kör som sjunger humanioras kris, utan att också försöka ändra tonen i positiv riktning. Det som börjar i »humanioras pris» är också en hyllning till humanioras värde.

De områden som rapporten belyser är följande:

1. Resursfördelning och genomströmning
2. Vad används utbildningsanslaget till?
3. Kontaktid
4. »Studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov»
5. Ett nytt kvalitetssäkringssystem
6. Automatisera bort läraryrket

1. RESURSFÖRDELNING OCH GENOMSTRÖMNING

Sedan 1993 beslutar lärosätena själva om sitt utbildningsutbud och hur omfattande det ska vara inom olika kunskapsområden.⁴ Staten sätter genom regleringsbrevet däremot ett tak för hur många helårsstudenter lärosätet kan få betalt för, räknat på ett medelvärde i studentpeng. Det innebär att ett utbildningsutbud med många platser inom HSTJ-området kan ge utrymme för fler helårsstudenter än ett utbud med fler platser inom dyrare utbildningsområden. Av det totala antalet studenter i Sverige 2015 studerade 14% inom humaniora och 55% inom HSTJ-området.

I regleringsbrevet föreskrivs alltså inte hur lärosätena ska fördela utbildningsplatser mellan olika kunskapsområden. Den interna fördelningen bygger i hög grad på tradition, men förändringar görs succesivt för att anpassa utbildningsutbudet till studenternas efterfrågan eller utifrån strategiska och ekonomiska överväganden.

Det totala antalet studenter är mindre intressant för lärosätena eftersom det saknar ekonomisk betydelse för takbeloppet från staten. Vad som däremot har betydelse är genomströmningen, alltså relationen mellan det antal studenter som påbörjar studier, HST (helårsstudenter), och det antal studenter som fullföljer sina studier, HPR (helårsprestation). Ersättningsnivån på HST och HPR skiljer sig avsevärt mellan olika ämnesområden, och HSTJ-sektorn har de i särklass lägsta nivåerna. Låg genomströmning innebär mindre HPR-tilldelning. Inom HSTJ-sektorn är ungefär 60% av utbildningsbidraget knutet till HST och 40% till HPR: 30.843 kr respektive 20.098 kr.⁵ Vid vissa lärosäten kompenseras detta genom intern omfördelning mellan utbildningsområden eller

genom att man räknar med en genomsnittlig genomströmning för samtliga utbildningsområden, vilket alltså är en fördel för HSTJ-sektorn och för humaniora.

Genomströmningen för humaniora är betydligt lägre än för övriga kunskapsområden inom HSTJ-sektorn. Därmed blir HPR-ersättningen för humaniora lägst. Vad detta beror på behöver analyseras, till exempel vilken påverkan relationen mellan dimensioneringen av utbildningsutbudet och antalet sökande, antagna och examinerade har. Det bör också undersökas vilken betydelse antalet studenter per grupp har. Mindre studentgrupper betraktas ofta som en kvalitetsfaktor men kan också utgöra ett problem eftersom det ger lägre resurser.

Lars Haikola har pekat på att humaniora haft en hög andel korta fristående kurser/distanskurser i förhållande till utbildningsprogram, vilket kan vara en bidragande orsak till lägre genomströmning.⁶ UKÄ noterar i *Årsrapport för universitet och högskolor 2015* att fristående kurser på distans generellt hade den lägsta prestationsgraden 2012/2013, 53%. Detta kan ställas mot den högsta, som återfinns inom konstnärliga program 93%.⁷ En sökning på *studera.nu* indikerar dock att utbudet av fristående kurser för 2016 relativt sett tycks ha minskat för humaniora eftersom antalet inte är högre än inom samhällsvetenskaperna räknat på andel studenter.⁸ Det bör alltså klarläggas varför prestationsgraden varit lägre inom humaniora-teologi än inom ekonomiska och strategiska skäl på grund av låg genomströmning.

UKÄ och lärosätena betraktar genomströmningen som ett viktigt nyckeltal och det kan diskuteras varför det är så. Ett argument har varit att hög genomströmning garanterar kvalitet på undervisningen. Men uppdelningen i HPR och HST kan ha motsatt effekt då undervisande lärare och examinatorer riskerar att sänka kraven för godkänt resultat i akt och mening att uppnå tillfredsställande genomströmning. Det bör också noteras att det tycks finnas ett tydligt samband mellan nivån på studentpengen och genomströmningen (se avsnitt 3 nedan). Ju mer resurser ett utbildningsområde har desto högre genomströmning. Det indikerar att förutsättningarna för hög genomströmning inom HSTJ-sektorn och humaniora är betydligt sämre än inom andra utbildningsområden.

I Ledning för kvalitet i lärande och undervisning på grundnivå och avancerad nivå utgiven av Sveriges universitets- och högskoleförbunds (SUHF) påpekas att tydliga krav på studenterna är en viktig faktor för utbildningskvalitet.⁹ Men i en situation med låg genomströmning och låg tilldelning förefaller det svårt för lärarkåren att på ett varaktigt sätt höja kraven på studenterna och samtidigt driva ett långsiktigt arbete med att utveckla utbildningsutbudet.

Förslag

- **Humtank anser att förhållandet mellan nivån på utbildningsanslaget, utbildningens kvalitet och genomströmningen per utbildningsområde måste utredas.**
- **Humtank anser att tilldelningssystemet för universitet och högskola behöver en grundlig översyn, med sikte mot ett genuint och långsiktigt kvalitetsarbete för att utveckla undervisningsformer, kvalitetssäkra utbildningsutbudet och förbättra dimensioneringen.**

2. VAD ANVÄNDS UTBILDNINGSANSLAGET TILL?

Utbildningsanslaget ska täcka in lärosätets kostnader för centrala funktioner som administration, infrastruktur, utrustning, lokaler och andra lärosätes- och fakultetsövergripande satsningar som rör studenter och undervisning på grundnivå. Som påpekats i flera rapporter och utredningar har det dessutom sedan 1990-talet tillkommit ytterligare kostnader, trots att takbeloppen inte höjts för att täcka detta. Kostnader för studenthälsa, internationalisering, karriärservice, samverkan och breddad rekrytering kan här nämnas som exempel. Den del av utbildningsanslaget som går till lärarledd undervisning är alltså i praktiken det som blir över. Vad det rör sig om i faktiska resurser skiftar från lärosäte till lärosäte, beroende på kringkostnader. Det innebär att undervisningens omfattning inte styrs av de behov som kursplaner och högskoleförordningens examensmål förutsätter, utan i stället av vad som blir kvar när alla andra kostnader dragits ifrån. Carl-Gustaf Andrén har formulerat problematiken i klartext:

Nog är det nästan en ödets ironi att principen om full kostnadstäckning tillämpas för alla ändamål – för lokaler t. o. m. med vinst för statskassan – utom för huvudändamålet: högsta kvalitet i utbildning/undervisning.¹⁰

Det finns alltså anledning att ifrågasätta om lärosätena ges reella förutsättningar att uppfylla det som Högskolelagen fastslår, det vill säga att »[v]erksamheten ska avpassas så att en hög kvalitet nås i utbildningen och forskningen».¹¹ Det kan naturligtvis diskuteras vilka skillnader i resurser som krävs för att hålla hög eller högsta kvalitet. Vad som däremot står klart

är att resurstilldelningen knappast utgår från undervisningsbehoven när kurser har 2 till 4 undervisningstimmar i veckan.¹² Detta ligger mycket långt ifrån de rekommendationer om en lägstಾನivå på 9 timmar som föreslogs i betänkandet *Resurser för högskolans grundutbildning* 1992 och som låg till grund för dagens tilldelningssystem.¹³

Denna utredning etablerade ett system med tilldelning per utbildningsområde som i stort sett följde rådande fakultetsuppdelning och kursernas ämnesinnehåll. De mycket stora skillnader i tilldelning för olika utbildningsområden motiverades av hur undervisningen bedrevs.¹⁴ Eftersom humanistisk, teologisk och juridisk utbildning inte ansågs ha några särskilda behov av laborativa inslag, särskild teknisk utrustning eller förbrukningsvaror, etablerades resurstilldelningen för dessa områden som en basnivå.¹⁵ Fullgod undervisning ansågs kunna bedrivas i form av föreläsningar och seminarier. Lärarens uppgift karaktäriserades som att »väsentligen utgöra ett stöd för självstudier».¹⁶ Enligt uppdraget skulle förslaget rymmas inom befintliga budgetramar för högre utbildning och någon grundlig analys av de faktiska behoven gjordes inte. Det är oklart om förslaget med en lägstಾನivå på 9 undervisningstimmar per vecka någonsin kom att tillämpas.

Det fanns redan under 1990-talet en medvetenhet om att tilldelningen var otillräcklig för HSTJ-området. Det är också välkänt att den generella urholkning av resurstilldelningen som skett drabbat humaniora och samhällsvetenskap särskilt hårt.¹⁷ Den grundläggande skevheten i systemet har bekräftats av att staten påfallande många gånger ökat anslagen i relation till andra

utbildningsområden. I UKÄs uppföljning av den senaste riktade kvalitetsförstärkande satsningen 2015, framgår det att många lärosäten använt medlen för att upprätthålla kvaliteten snarare än att utveckla den eftersom det varit nödvändigt att kompensera för löneutveckling och sänkta takbelopp.¹⁸ En varaktig förstärkning av undervisningsvillkoren har det alltså inte varit fråga om. Särskilt anmärkningsvärt är att många kurser inte kommer i närheten av den undervisningstid som rekommenderades som en lägstಾನിവå 1992. Till det ska läggas att självstudier, som då uppfattades som en självklar och i hög grad positiv aspekt av studier inom humaniora, med den breddade rekryteringen och en större andel studieovana studenter nu innebär en växande utmaning.

»Mycket har utretts och sagts men än idag ser indelningsgrunderna och skillnaderna mellan ersättningsbeloppen ut på samma sätt som när systemet infördes», kan vi läsa i UKÄs rapport *Uppföljning av kvalitetsförstärkning inom humaniora och samhällsvetenskap (2015)*.¹⁹ Det har påtalats i en rad utredningar att dagens tilldelningssystem är helt otidsenligt eftersom det utgår från konventionella föreställningar om att ämnesinnehåll ska utgöra grund för hur kurser klassificeras och vilket utbildningsanslag de därmed erhåller. Det är anmärkningsvärt att riksdagen inte fäste något avseende vid utredningen *Resurser för kvalitet, SOU 2007:81* där det föreslogs att undervisningsformen – och inte ämnesinnehållet – skulle utgöra grund för klassificering av kurser och tilldelning. Enligt förslaget skulle tilldelningen innefatta ett grundbelopp för varje student. Dessutom menade man att grundersättningen skulle höjas för att motsvara basnivån från 1993.²⁰ Denna utredning ledde dock inte till några förändringar.

I sammanhanget är det intressant att UKÄ och Riksrevisionen uppmärksammat en glidning i hur lärosätena klassificerar kurser. Bland annat har man konstaterat att ett kursinnehåll som i normalfallet anses vara humaniora eller samhällsvetenskap ibland klassificeras som ett utbildningsområde med högre tilldelning. I förekommande fall har det haft stora konsekvenser för den interna medelstillelningen.²¹ Det innebär att kurser som klassas som tillhörande teknikområdet tilldelas en mycket högre studentpeng än en kurs som klassas som humaniora, helt oavsett undervisningens karaktär och vilka kringkostnader i form av teknisk utrustning och kompetens som krävs. Det finns fall där hela utbildningsprogram tilldelats en teknik- eller konstområdespeng, men där flera kursmoment kan vara av helt teoretisk karaktär, till exempel textbaserade metodkurser. Systemet innebär också att delar av en högre studentpeng kan användas för att uppmuntra kompetensutveckling eller kvalitetsarbete på en avdelning som helhet. Ett exempel kan vara ämnet matematik som i normalfallet inte är särskilt resurskrävande men som ändå åtnjuter det naturvetenskapliga anslaget. Dessa möjligheter att styra ekonomiska resurser till olika typer av kontinuerlig kvalitetssäkring saknas helt inom HSTJ-sektorn, där inget finns att omfördela. Eftersom den omfördelning mellan ämnesområden som ibland sker tycks äga rum inom samma organisatoriska enhet, kan man också göra reflektionen att det sannolikt är en fördel för humaniora att tillhöra en avdelning med kunskapsområden som tilldelas högre studentpeng.

Hela detta tilldelningssystem ger alltså mycket olika ekonomiska förutsättningar för olika utbildningsområden. Utfallet blir slumpartat och ojämnt då teoretiska, textbaserade kurser

kan tilldelas samma höga studentpeng som kurser med omfattande laborativa inslag inom program med högt utbildningsanslag. Samtidigt uppbär en distanskurs inom humaniora – som ju är alltigenom teknikdriven – fortsatt den låga HSTJ-pengen. Detta system tar heller inte hänsyn till humanioras grundläggande behov av tids- och resurskrävande seminarier, studiebesök, exkursioner, samverkan, och dess allt större behov av teknisk utrustning och laborativa lärmiljöer. Från ett humanioraperspektiv framstår det därför som mycket allvarligt att utbildningsdepartementet inte initierat någon förändring för att genomföra de förslag till grundläggande ändringar av tilldelningssystemet som presenterats i en rad utredningar och rapporter.

UKÄ har fortsatt att påtala problemen och har med skärpa fastslagit att tilldelningssystemet är inadekvat eftersom det inte längre går att skilja mellan olika utbildningsområdets behov av resurser.²² Det är i sammanhanget värt att notera att dagens fördelningssystem, inte bara har snart 25 år på nacken – det tillkom innan internet, mobiltelefoni och andra digitala hjälpmedel radikalt förändrade hela utbildningssituationen. Humaniora har under detta kvartssekel dessutom genomfört avsevärda inomvetenskapliga omställningar med stora konsekvenser för undervisningsbehoven. De generella förändringar av högskoleutbildningen som UKÄ uppmärksammat efter utbildningsutvärderingarna 2011-2014 – fördjupad vetenskaplig diskussion, fler teori- och metodmoment, och mer fokus på färdighetsträning – gäller förstås även humaniora.²³ Det är alltså hög tid för statsmakten att agera.

Förslag

- **Humtank anser att det är nödvändigt att i grunden omforma hela räkningsystemet för utbildningsanslaget så att kostnadstäckning för det som Högskolelagen och Högskoleförordningen säger om undervisningskvalitet kan uppnås.**
- **Ett nytt tilldelningssystem måste utgå från undervisningsformer och kringkostnader, inte från ämnesinnehåll.**

3. KONTAKTTID

Begreppet »kontakttid» används för att beskriva den lärarledda undervisning som består av föreläsningar, seminarier och handledning. Kontakttiden mäts i klocktimmar. På senare tid har det framkommit siffror som dels visat hur utbildningsanslag och kontakttiden beror på utbildningsanslagets storlek, och dels, kanske mer överraskande, påvisat ett tydligt samband mellan kontakttid och möjligheten att klara av självstudier. Vi ska återkomma till det.

I SOU-rapporten från 1992 rekommenderades nio timmars kontakttid i veckan som ett minimum inom all utbildning. Dessa timmar föreslogs fördelas på »6 veckotimmar undervisning i grupper om 30 studenter och ca 3 veckotimmar undervisning i mindre grupper». I realiteten, för lärares del, innebär detta upplägg förstås mer än nio klocktimmar, eftersom de »mindre grupperna», seminarieverksamheten måste omfattas av tre timmar vardera för att minimikravet ska uppnås. Det är dock ytterst få, av ens några, ämnen inom HSTJ-sektorn som har resurser att upprätthålla en kontakttid i linje med SOU-rapportens rekommendationer – en femveckors kurs med 30 studenter skulle kräva en arbetsinsats på ca 240 klocktimmar.²⁴

Vid flera lärosäten tillämpas förvisso system för kontakttid som innebär att omfördelningar görs inom fakulteten eller avdelningen mellan kurser och ämnen utifrån tradition och undervisningsbehov. Det tycks inte givet vilka ämnen som anses ha större behov av kontakttid än andra.²⁵

Vid vissa lärosäten används istället strikta timfördelningstrappor vid fördelningen av resurser per kurs och termin. Det innebär att utbudet av kontakttimmar helt och hållet styrs av antalet studenter per kurs. Kontakttiden kan

som en konsekvens av detta variera mellan 3,3 – 11,3 timmar för samma 7,5 hp-kurs beroende på gruppstorlek från 10 till 50 studenter.²⁶ Det innebär alltså att om antalet studenter varierar från år till år, så måste schema, antal lektionstillfällen och kursupplägg ändras. För undervisande lärare och för den enskilde studenten kan sålunda, med detta upplägg, antalet studenter ha avgörande betydelse för hur mycket kontakttid studenterna erbjuds. Små studentgrupper och få kontakttimmar per grupp innebär också att en lärare måste undervisa på betydligt fler kurser. Siffrorna från exemplet ovan innebär att en lärare på pappret förväntas lägga lika mycket tid på tre olika kurser med 10 studenter, som på en enda kurs med 50 studenter. Oavsett vilka kriterier som tillämpas visar rapporter och statistik på området att kontakttiden inom humaniora på grundnivå i allmänhet varierar mellan 2-9 timmar i veckan. Det är värt att notera att denna variation inte är knuten till lärosätenas storlek.

Sammantaget kan vi konstatera att humaniorastudenter på grundnivå, som ofta kommer direkt från gymnasiet mycket uppstyrd undervisning, förväntas ägna 75-95% av sin tid på självstudier utifrån de instruktioner och den undervisning de tillhandahålls på 2-9 timmar i veckan.

I den statliga utredningen *Resurser för högskolans grundutbildning* som presenterades 1992, framgår det att självstudier, som ovan nämnts, sågs som en självklarhet, liksom att undervisningen till största delen förväntades vara av föreläsningsskärakt. Men självstudier kräver kompetenser som inte alla studenter har med sig från sin gymnasietid. Paradoxalt nog måste

man anta att det, åtminstone initialt, krävs fler lärarledda timmar ju högre krav på självstudier som kurserna ställer. Detta för att träna studenterna i den inlärningsform som självstudierna innebär, och också uppmuntra dem till att skapa arbetsgrupper med andra studenter där man hjälps åt med studierna. Det finns tydliga indikationer på att mer lärarledd tid också ökar intensiteten i självstudierna. I TCO:s rapport *Lärarledd tid och kvalitet i den högre utbildningen* (2013) konstaterar rapportförfattaren German Bender följande:

Om sambandet mellan lärarledd tid och självstudier är svagt, är sambandet mellan lärarledd tid och total studietid desto starkare. Studenter inom de utbildningar som har minst lärarledd tid (och lägst ersättning per student, som humaniora och samhällsvetenskap) är också de som lägger ned minst tid på sina studier totalt sett.²⁷

Vidare konstaterar Per Sonnerby i en rapport från 2012 att utbildningsanslagets storlek »är starkt knutet till intensiteten i studierna, mätt som hur mycket tid studenter lägger ner på sina studier per vecka».²⁸ Det finns alltså en uppenbar korrelation mellan studentpeng och den tid studenten lägger ner på sina studier. Det finns anledning att notera att sambandet mellan utbildningsanslag och studietid inte bara ska sökas i antalet kontakttimmar – även hjälpmedel i form av IT-stöd, digitala plattformar och support blir eftersatta om tiden och pengarna inte räcker till.²⁹ Det är alltså en sammansatt problematik, men kontakttiden utgör definitivt en nyckelfaktor. Under uppsatskursen förväntas studenten demonstrera sin förmåga att på ett självständigt sätt tillämpa kunskaper som de tidigare tillägnat sig, en självständighet som måste tolkas mycket bokstavligt inom många humanistiska ämnesmiljöer. För uppsatser och

examensarbeten tillämpas nämligen ett särskilt timfördelningssystem som kan ge betydligt mindre än en timmas kontakttid i veckan. Lärosätena lägger mellan 15-30 klocktimmar per uppsats.³⁰ Antalet klocktimmar är den faktiska tid handledaren har till sitt förfogande, inklusive löpande läsningar av studentens arbete. Möjligheterna till inläsning i studentens område, om detta skulle ligga utanför handledarens omedelbara kompetens, är i princip obefintliga. I många fall saknar studenterna de färdigheter i självständighet som utbildningen kräver, och de ekonomiska realiteterna gör det omöjligt för läraren att ge studenterna dessa. En starkt bidragande orsak till att studenterna inte alltid har kunnat tillägna sig den förväntade graden av självständighet som kursplanerna och examensmålen förutsätter, är med stor sannolikhet bristen på kontakttid under de kurser som leder fram till kandidatuppsatsen. För handledaren innebär det i praktiken därför ofta en mycket omfattande arbetsinsats att föra studenten fram till examination. Av den anledningen vore det motiverat att klassificera examens- och uppsatsarbete som en särskild utbildningsform.

Man skulle kunna tro att det stora inslaget av självstudier borde ge upphov till en högre grad av självständighet bland studenterna, men självständighet är som vi sett inget som skapas automatiskt i bristen på kontakttid, utan en kompetens som förvärvas i mötet med texter, studiekamrater, lärare och forskare. Kontakttiden bör därför inte bara ägnas åt instrumentella utlärningsstillfällen utan också innebära en aktiv seminarieverksamhet och möjligheten att återkommande exponeras för ämnets pågående forskning och färdighetsträning i enlighet med UKÄs generella examensmål. Utbildningsanslagen för humaniora erbjuder inte tillräckligt med resurser för att tillgodose dessa behov,

vilket medför att undervisningen i alltför hög grad inriktas på instrumentell inläring istället för utbildning av färdigheter som förmåga att analysera, kommunicera och argumentera i tal och skrift.

Kontakttiden utgör en central kvalitetsaspekt för såväl studenter som lärare och handledare. Det är därför viktigt att kvalitetssäkringssystemen finner vägar för att mäta denna faktor, utan att det får negativa konsekvenser för de humaniorämnen som av olika skäl inte har möjlighet att lägga ut mer än 3-4 lärarledda timmar i veckan. Det är viktigt att denna markör för schemalagd kontakttid anges som ett instrument för att kritiskt belysa strukturella missförhållanden, och inte används för att belöna eller bestraffa enskilda lärosäten eller ämnen.

Förslag

- **Humtank anser, att ett minimum av kontakttid måste fastställas med full kostnadstäckning utifrån Högskolelagen, Högskoleförordningen, UKÅs examensmål och kursplaner.**
- **Relationen mellan kontakttid och självstudier bör klargöras, liksom vilken arbetsinsats som krävs av lärarna för att studenterna ska kunna genomföra merparten av sina studier på egen hand. Resurstilldelningen för handledning av examensarbeten och uppsatser bör öronmärkas.**
- **Humtank vill också att UKÅ ser över möjligheten att i sitt nya kvalitetssäkringssystem (se avsnitt 5) införa kontakttid som en kvalitetsmarkör inom utbildningen.**

4. »STUDENTERNAS EFTERFRÅGAN OCH ARBETSMARKNADENS BEHOV»

Fram till högskolereformen 1993 reglerade staten utbildningsutbudet för respektive lärosäte. Med reformen gavs lärosätena frihet att själva besluta om sitt utbildningsutbud. Tanken var att studenternas efterfrågan skulle vara styrande och på så sätt reglera utbudet. Systemet har dock i viss mån förändrats genom att staten i regleringsbrev fördelar riktade medel till utbildningar där det anses finnas särskilda arbetsmarknadsbehov av, till exempel program för lärare, sjuksköterskor och ingenjörer. Dessa satsningar kan direkt kopplas till professionsutbildningar där behov och prognoser är relativt enkla att genomföra. Vad staten däremot

riskerar att missa är samhällets behov av andra typer av kunskapsförsörjning som inte är tydligt kopplade till yrken.

»Utbildningsutbudet vid universitet och högskolor ska svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov», står det i de regleringsbrev som Utbildningsdepartementet publicerar inför varje budgetår.³¹

»Studenternas efterfrågan» anges alltså av statsmakten som en central faktor för det utbildningsutbud som lärosätena ska erbjuda. Detta skapar incitament för att erbjuda nya spännande kurser och program, men inrättar också en »kund- och beställarkultur» som får

konsekvenser för långsiktigheten och också kan innebära att kursmoment som »inte känns kul» får ge vika för ett trendigare utbud. Vid olika lärosäten har man försökt tillgodose denna beställarkultur genom att som till exempel vid Linnéuniversitetet inrätta kurser som »Vampyrer och makt. Konstruktionen av vampyren i fiktion och samhälle» och »Harry Potter och hans världar», kurser som rönt stor framgång rekryteringsmässigt (450 respektive 2800 sökande 2015), men också utsatts för kritik, bland annat från Svenskt Näringsliv. I rapporten *Konsten att strula till ett liv* (2011) kallades Harry Potter-kursen för en »hobbykurs», som tillsammans med andra »slökurser» borde uppbära lägre studiebidrag än utbildningar som skapar anställningsbara medborgare.³²

Man kan ha åsikter om ett kursutbud som i allt för hög grad sneglar mot samtida trender, men HSTJ-sektorn varken kan eller bör blunda för det som faktiskt pågår i samhället. I grunden handlar det om hur en sådan kurs konstrueras och hur kvalitetssäkringen ser ut i en distanskurs med 400 studenter. Problemet är snarare att universitet och högskolor känner sig tvingade att skapa så stora studentgrupper för att dra in pengar till verksamheten.

Oavsett detta finns förstås ett värde i att bibehålla traditionella humaniorakompetenser, och försöka inkorporera dessa i det programutbud som erbjuds. Det kan innebära att det inte alltid är »studentens efterfrågan» som styr det samlade utbudet – det finns ju trots allt kurser och kunskaper som den uppväxande generationen inte vet om att de vill ha, eller kan ha nytta av.

Den andra kategorin, »arbetsmarknadens behov», har påverkat kurs- och programutbudet i flera riktningar. Det är olyckligt och kortsiktigt om humanistiska kompetenser offras för en alltigenom ekonomisk logik.³³ Som Martin

Wilkund påpekar i en debattbok från 2012 tycks det »övergripande hotet i nutid [...] vara tendensen att humaniora underordnas en ekonomisk logik som reducerar humaniora till ett medel för tillväxt och utbildning av färdigheter som motsvarar arbetsmarknadens behovs-efterfrågan».³⁴ En ökad tonvikt vid program på bekostnad av fristående kurser är ett tydligt resultat av detta. Det nuvarande systemet för studiefinansiering (och reglering av lånen) gör det dessutom mycket kostsamt för studenten att ta extra kurser i avsikten att bilda sig eller bara prova på ett nytt ämne. Detta har slagit särskilt hårt mot humaniora, där det fristående kursutbudet länge varit såväl en grundbult i utbudet som en möjlighet att profilera kurser efter de forskningspreferenser som en institution härbärgerar – och därmed stärka de band mellan forskning och utbildning som de flesta är överens om är alltför svagt inom dagens högskola.³⁵

Jean-Francois Lyotard varnade redan 1979 i »Det postmoderna tillståndet» för att ekonomiseringen av högre utbildning skulle bidra till att »kunskap» ersattes av information».³⁶ Om det blir en uppgift för humaniora att tillhandahålla dessa informationer för att göra studenterna anställningsbara, istället för att utbilda kritiskt reflekterande individer, leder det till en instrumentalisering av utbildningen.³⁷ I debattboken *Alltings mått* diskuterar Sverker Sörlin och Anders Ekström humanioras ställning i dagens samhälle, och i ett längre avsnitt som diskuterar begreppet »nytta» konstaterar de:

Det bör vara en av den humanistiska forskningens huvuduppgifter att skapa nya förståelseramar för den långsiktiga samhällsutvecklingen. Det innebär bland annat att konstruera och pröva tankemodeller som kan få oss att se aktuella problem

med ett annat tidsdjup och från ett annat avstånd än den dagsaktuella och politiska hanteringen av motsvarande problem kan tillåta sig.³⁸

Vi vill alltså fråga om »anställningsbarhet» och »etablering på arbetsmarknaden» verkligen är relevanta nyckelbegrepp för att täcka in humanioras betydelse som kunskapsområde på ett nationellt plan och i långsiktigt perspektiv.

I detta längre perspektiv kan man ställa andra frågor som rör samhällsbyggnationen i stort. Där skulle den högre utbildningens betydelse som garant för *demokratiska värden* kunna anses vara av största värde, men om detta finner man ingenting i regleringsbrevet, Högskolelagen eller i Högskoleförordningen (ordet »demokrati» förekommer endast i samband med riktlinjerna för studentkårernas organisation). I andra dokument klargörs dock att högre utbildning har ett sådant ansvar och att utbildningskvalitet kan kopplas till detta. I regeringens skrivelse *Kvalitetssäkring av högre utbildning* från 2015 är det tydligt att lärosätena förväntas bidra till individen och samhället grundläggande demokratiska värden som ligger bortom den högre utbildningens mer instrumentella sida:

Högre utbildning av hög kvalitet är avgörande för att säkra framtidens jobb och stärka Sveriges konkurrenskraft, men även för att ge kvinnor och män ökad frihet att forma sina egna liv. Högre utbildning spelar en central roll för kompetensförsörjningen och för samhällets kunskapsutveckling. Högskoleutbildning ger också bildning, bidrar till personlig utveckling och ger människor bättre förutsättningar att möta vår tids stora utmaningar och snabba förändringar i livsvillkor. Den är också en avgörande förutsättning för demokratiutveckling.³⁹

Liknande formuleringar förekommer i lärosätenas visionsdokument och årsredovisningar. Sveriges universitets- och högskoleförbund, SUHF, har också lyft detta. De ställer frågan »varför har vi skapat universitet och högskolor överhuvudtaget?» och besvarar den på följande sätt:

[D]et är en unik organisationsform för att producera, granska, reproducera, distribuera och lagra den kunskap som skapas genom undervisning och forskning. Allt i syfte att göra kunskapen tillgänglig för samhället så att samhället kan utvecklas [...] Men framför allt medför det frågor om vilken samhällsutveckling som den högre utbildningen ska främja.⁴⁰

Det är viktigt att poängtera att »godhet» eller »demokrati» inte är några inneboende värden i de ämnen som humaniora omfattar. Inte heller kan det vara forskarens eller undervisande lärarens plikt att »fostra» sina studenter. Nej, det som gynnar demokratin är inga enskilda ämnesval, utan istället det kritiska perspektivet och den analytiska blicken samt den förmåga att diskutera och omvärdera som skapas i ett levande seminarium. I de estetiska och historiska ämnena tränas studenten i att analysera kulturella och historiska företeelser, och i språkkämnena utvecklas, förutom den rent språkliga kompetensen, en sensibilitet för andra kulturer.⁴¹ Den danske forskaren Andreas Nielsen uttrycker det på följande vis i antologin *Humaniora i kunskapssamhället*:

Humaniora er med til at udvikle en kritisk forståelse af, hvorfor vi forstår os selv og det at være menneske, som vi gør, og hvorfor vi har de politiske meninger, vi har [– – –] Hvis politik, herunder den enkeltes politiske mening og stemme, er bestemt af ideer om, hvad det vil sige at være menneske, så

er der brug for en videnskab om mennesket, der kan tænke kritisk videre over spørgsmålet »hvad er et menneske?«, og hvad der ligger til grund for de svar, som vi giver herpå.⁴²

Det är därför allvarligt att de ämnesområden som är av särskild betydelse för demokratiutveckling och det kritiska tänkandet – HSTJ-sektorn – uppbär lägst utbildningsanslag.

Det kan mot denna bakgrund synas önskvärt, ja nödvändigt, att universitetens, högskolornas och *kunskapsbildningens* roll i den demokratiska processen skrivs fram tydligare i högskolelag, högskoleförordningar och styrdokument. Det är värt att notera, att detta inte innebär någon kursändring eller förändring av nuvarande uppdrag, då detta redan är inskrivet – om än i förbigående – i några dokument, till exempel i regeringens skrivelse *Kvalitetssäkring av högre utbildning* från 2015. Vad man kan efterlysa är en tydlighet på denna punkt, och också en handlingsplan där HSTJ-sektorns roll i detta arbete bekräftas. Ett demokratiskt samhälle hänger intimt samman med den förmåga att

kommunicera och argumentera i tal och skrift som utgör fundamentet för ett framgångsrikt akademiskt resultat. Mer tid för studentens kritiska arbete, traditionellt humanistiska kompetenser, innebär alltså såväl akademiska som samhällliga vinster.⁴³

Förslag

- **Humtänk anser att kunskapsbildningen måste sättas in i ett större sammanhang än det rent instrumentella. Kunskap är mer än information som leder till anställningsbarhet.**
- **Humtänk föreslår att framtida styrdokument starkare betonar bildningens betydelse för den demokratiska utvecklingen. Vi föreslår därför att texten i kommande regleringsbrev ändras till följande lydelse: »Utbildningsutbudet vid universitet och högskolor ska svara mot studenternas efterfrågan, arbetsmarknadens behov och värnandet om demokratin.»**

5. ETT NYTT KVALITETSSÄKRINGSSYSTEM

Det är UKÄs uppgift att säkerställa den högre utbildningens kvalitet och att förse studenter och arbetsmarknad med tillförlitlig information om hur statens anslag används. En viktig del av UKÄs verksamhet består av att jämföra och utvärdera lärosätenas utbildningar. 2014 avslutades den senaste omgången utbildningsutvärderingar och under hösten 2016 kommer UKÄ att presentera ett nytt nationellt kvalitetssystem.

En betydelsefull förändring är att UKÄs roll i det nya systemet framförallt blir att kontrollera att lärosätena själva har fungerande kvalitetssäkringssystem. Härigenom betonas att UKÄ och lärosätena har ett gemensamt ansvar för kvalitetssäkring och kvalitetsutveckling. Studenterna tillskrivs en betydande roll i detta arbete. UKÄ kommer exempelvis att granska att deras inflytande är säkerställt i lärosätenas kvalitetssäkringssystem. Förslaget innebär

också att studenterna i högre grad än tidigare kommer att medverka »som experter i UKÅs bedömargrupper» och att »deras perspektiv på och erfarenheter av sin utbildning» kommer att utgöra ett viktigt bedömningsunderlag.⁴⁴ UKÅ vill också säkerställa att lärosätena i högre grad beaktar jämställdhetsperspektiv. Det handlar till exempel om att olika studentgruppers behov ska tillgodoses. I vissa avseenden kan jämställdhetsperspektiven alltså kopplas till en strävan efter breddad rekrytering.

Arbetslivsperspektiven kommer också att få ökad betydelse, bland annat genom utvärdering av utbildningarnas användbarhet och hur väl de förbereder studenterna inför dagens och framtidens arbetsliv.⁴⁵

Det nya kvalitetssäkringssystemets ökade betoning av student- och arbetslivsperspektiv implicerar att studenter och arbetsliv är viktiga målgrupper för den information som utvärderingarna kommer att resultera i. Det är därför viktigt att underlag, nyckeltal och indikatorer för kvalitetssäkringssystem och utvärderingar möjliggör jämförelser som är användbara för dessa grupper. För att vara kvalitetsdrivande bör underlaget synliggöra förutsättningar för och genomförandet av lärosätenas utbildningar. UKÅ klargör också i linje med detta att »Lärosätena ansvarar för hur verksamheten organiseras och för utbildningarnas innehåll och genomförande, så att de krav som anges för högskoleutbildning uppfylls.»⁴⁶ Ett effektivt sätt att ge studenter och arbetsliv en tydligare uppfattning om detta är att använda kontakttid per utbildning som nyckeltal. Det skulle troligen synliggöra skevheten i dagens tilldelningssystem, vilket skulle kunna få negativa konsekvenser för studentrekryteringen och för utbildningsutbudet inom humaniora. Men kontakttid som nyckeltal skulle också kunna synliggöra

skillnader i kringkostnader, interna omfördelningssystem och strategiska satsningar vid olika lärosäten på ett sätt som kan skapa förutsättningar för konstruktiv och långsiktig diskussion om utbildningskvaliteten. Det skulle med stor sannolikhet synliggöra behovet av ett i grunden nytt och välgrundat tilldelningssystem.

Förslag

- **Humtank anser, som ovan påtalats att UKÅ och lärosätena bör överväga kontakttid som kvalitetsmarkör i de nya kvalitetssäkrings- och utvärderingssystemet, eftersom det är en indikator för möjligheten att kunna bedriva utbildning av hög kvalitet.**
- **Humtank föreslår också att lärosätena i det nya kvalitetssäkringssystemet bör uppmantras att redovisa vilka omräkningsfaktorer som används för att fastställa hur många klocktimmar en kontaktimme ger undervisande lärare.**
- **Syftet med att inkludera underlag av detta slag är att statsmakten och lärosätena bör göras medvetna om resurstilldelningssystemets konsekvenser för samhällets kunskapsförsörjning inom humaniora.**

6. AUTOMATISERA BORT LÄRAREN? NYA GRÄNSSNITT FÖR HUMANIORA

En iakttagelse gällande tidsspännet från det att SOU-utredningen *Resurser för högskolans grundutbildning* presenterades 1992 fram till idag är på sin plats.

- *Mobiltelefoni 1992*: Ericssons nya modell, GH172, också kallad Olivia, fungerar över det nya GSM-nätet (det första digitala nätet, introducerat samma år) och väger 440g.⁴⁷ Det går att skicka textmeddelanden, men det dröjer en fem-sex år innan utnyttjandet av denna tjänst blir mer allmänt.⁴⁸
- *Persondator 1992*: Apple lanserar Machintosh Classic II. 2 MB RAM, hårddisk 40 eller 80 MB. Processor på 16 MHz.⁴⁹
- *Internet 1992*: Nordiska universitetet och högskolor har en egen Atlantlänk till USA, kallad Nordunet, som detta år uppgraderas till 512 kbit/s. Allmänt tillgängligt blir Internet, i liten skala via Algonet, först 1994 (men det tar fram till sekelskiftet innan mer än hälften av Sveriges befolkning använder Internet).⁵⁰

Det är i denna digitala gryning som principerna för att fördela resurser inom svensk högre utbildning de närmaste decennierna utformas: de flesta år 1992 fortfarande utan mobiltelefon; ganska många har en Mac eller IBM hemma, men ingen är ute på nätet – om man inte arbetar på universitet eller högskola, där begränsad tillgång kan erbjudas. Föga synes författarna av SOU 1992:44 ha anat hur den tekniska utvecklingen skulle komma att påverka den akademiska verksamheten.⁵¹

Idag lever vi i system av globala nätverk, telefoner där vi kan interagera med rörlig bild och en

offentlig digital kommunikationskultur som vi bär med oss på ett sätt som var otänkbart 1992. I princip all verksamhet är i någon mening digital, något som i hög grad präglade utvecklingen av distansundervisningen det senaste decenniet. Eller rättare sagt: något som i påfallande *liten* grad påverkat distansundervisningen. För även om undervisningsplattformarna i allra högsta grad bärs av digital teknik, så tycks de ofta sträva efter att imitera en analog logik: det är digitala gränssnitt med analogt innehåll.

IKT (Information, Kommunikation, Teknik) är idag en samlingsbenämning på olika insatser för att på ett kvalitetsutvecklande sätt bygga upp studenternas lärmiljöer med hjälp av digital teknologi. Detta ligger i linje med UKÅs kvalitets-säkringssystem, vars uppdrag är att kontrollera – men också att skapa incitament för kvalitetsutveckling. Problemet för humaniora är att resurserna är så knappa att det inte finns något att utveckla med. Resultatet för humanioras vidkommande är att man ofta kommit att betrakta digitala plattformar och distansundervisning som en *besparingsform*, en sorts kassako. Bli digitalisering i praktiken ett system för att lägga ut förinspelat material och upprätta enklare examinationer tillvaratas inte den kritiska och pedagogiska potential tekniken besitter. För att utveckla denna krävs resurser.

Det är uppenbart att framtidens akademiska verksamhet i allt högre grad kommer bedrivas på nätet, i olika gränssnitt ägnade för distanskommunikation. Vi måste dock släppa tanken på att detta i första hand ska användas för att förenkla eller automatisera undervisningen. Utvecklandet av nya akademiska gränssnitt

– och det behovet är akut – måste ske med undervisningens och forskningens *inhåll* som utgångspunkt, och *inte* med primärt fokus på kvantitet och effektivisering.⁵² Det innebär inte att man ska vara motståndare till de besparingsmöjligheter som digital kommunikation erbjuder, bara en insikt om att dessa kommer som en effekt av ett väl genomfört arbete med kommunikationsverktygen. En central insikt är att HSTJ-sektorn måste våga ta större plats i utvecklandet av nya digitala plattformar för undervisning. En större satsning på den tekniska infrastrukturen kommer ge studenter och forskare avancerade digitala verktyg för forskning, kunskapsproduktion och inläring. Examensarbeten och andra redovisningsuppgifter skulle i mycket högre grad än vad som är fallet idag kunna produceras som multimodala texter där olika medier samspelar. Genom att arbeta i olika gränssnitt kan vi också producera ny kunskap både vad gäller form och innehåll.

Som påtalats ovan borde seminariet inom HSTJ-sektorn ges en lika central plats som laborationen inom N/T-sektorn. Här sätts distansundervisningen alltså på svåra prov. Ett stort arbete behövs om existerande teknik ska utvecklas till fullfjädrade alternativ till det akademiska seminariet. Helt klart är att humanistisk kompetens måste utgöra en central utgångspunkt i detta arbete.

Digitala och campusbaserade undervisningsformer står heller inte i motsats till varandra. Detta betonas av styrdokument och uttalade ambitioner att uppmuntra till »multimodalt» lärande, där olika medier och gränssnitt ska användas i undervisningen, och så kallad »blended learning», där material från distansplattformarna ska integreras med undervisningen på campus. Återigen: man ser gärna detta som en besparingsåtgärd, men vi får aldrig

tappa fokus på utbildningens och forskningens kvalitet. Det innebär ett fortsatt utvecklingsarbete och omfattande investeringar, något som på sikt kommer förbättra undervisningen och säkerligen också innebära effektiviseringar – men utgångspunkten måste vara kvalitet och kompetens.

Förslag

- **Humtank vill att utveckling av digitala verktyg sker med målsättning att höja utbildningars kvalitet**
- **Humtank vill se en uttalad ambition att bevara lärarens fysiska närvaro i undervisningen oavsett om den sker i campusform eller i digitala gränssnitt.**
- **I utvecklandet av nya digitala verktyg ska pedagogiska och kvalitativa aspekter tas som utgångspunkt. I detta arbete måste klassiska humanistiska kompetenser som analys, retorik och kritiskt tänkande utgöra en självklar referenspunkt.**

AVSLUTNING

Det har skett genomgripande samhällsförändringar sedan 1990-talet då nuvarande tilldelningssystem infördes. Förutsättningarna och förväntningarna på högre utbildning har också förändrats. Digitaliseringen är en faktor som haft och har stora konsekvenser, liksom inomvetenskaplig utveckling, breddad studentrekrytering och en växande medvetenhet om pedagogikens betydelse och förväntningar om nyttiggörande. Samtidigt eller kanske just på grund av förändrade förutsättningar, är de traditionella behoven av lärarledd undervisning större än någonsin. För humaniora och HSTJ-sektorn är det med dagens tilldelningssystem i praktiken omöjligt att leva upp till de kvalitetskrav som lagar, förordningar, examensmål och kursplaner förutsätter och ännu svårare att på ett långsiktigt sätt arbeta med kvalitetsfrågor.

Det är viktigt att Sverige får ett gediget kvalitetssäkringssystem där lärosätena och UKÄ gemensamt tar ansvar för den högre utbildningen. Men ett sådant system kan inte tas på allvar med ett förlegat tilldelningssystem som dessutom ger olika utbildningar helt olika förutsättningar. För humaniora och HSTJ-sektorn är läget särskilt allvarligt.

Humtank menar att humaniora måste ges reella möjligheter att bedriva och utveckla utbildning med hög kvalitet på ett tidsenligt sätt. Därmed kan också förväntningarna på humaniora höjas. Detta är fundamentalt för Sveriges fortsatta kunskapsförsörjning och förmåga att hantera dagens och morgondagens samhällsutmaningar.

➔ **Priset på en humanist behöver höjas för att motsvara humanioras värde.**

I KORTHET

- Humtank anser att tilldelningssystemet för universitet och högskola behöver en grundlig översyn, med sikte mot ett genuint och långsiktigt kvalitetsarbete för att utveckla undervisningsformer, kvalitetssäkra utbildningsutbudet och förbättra dimensioneringen.
- Ett nytt tilldelningssystem måste utgå från undervisningsformer och kringkostnader, inte från ämnesinnehåll.
- Humtank anser, att ett minimum av kontakttid (lärarledd undervisning, seminarier, handledning) måste fastställas med full kostnadstäckning utifrån Högskolelagen, Högskoleförordningen, UKÄ:s examensmål och kursplaner.
- Relationen mellan kontakttid och självstudier bör klargöras, liksom vilken arbetsinsats som krävs av lärarna för att studenterna ska kunna genomföra merparten av sina studier på egen hand. Resurstilldelningen för handledning av examensarbeten och uppsatser bör öronmärkas.
- Humtank föreslår att lärosätena i UKÄ:s nya kvalitetssäkringssystem bör uppmuntras att redovisa vilka omräkningsfaktorer som används för att fastställa hur många klocktimmar en kontaktimme ger undervisande lärare.
- Humtank anser att kunskapsbildningen måste sättas in i ett större sammanhang än det rent instrumentella. Kunskap är mer än information som leder till anställningsbarhet.
- Humtank föreslår att framtida styrdokument starkare betonar bildningens betydelse för den demokratiska utvecklingen. Texten i kommande regleringsbrev bör ändras till följande lydelse: »Utbildningsutbudet vid universitet och högskolor ska svara mot studenternas efterfrågan, arbetsmarknadens behov och värnandet om demokratin».
- Humtank vill att utveckling av digitala verktyg sker med målsättning att höja utbildningars kvalitet
- I utvecklandet av nya digitala verktyg ska pedagogiska och kvalitativa aspekter tas som utgångspunkt. I detta arbete måste klassiska humanistiska kompetenser som analys, retorik och kritiskt tänkande utgöra en självklar referenspunkt.

NOTER

- 1 Siffrorna hämtade från *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende universitet och högskolor*. Se <http://www.esv.se/statsliggaren/regleringsbrev/?RBIID=17189> (hämtad juni 2016).
- 2 Harriet Wallberg-Henriksson, »Sverige behöver humanister i världsklass», i *Entré – forskning om entreprenörskap och småföretag* 2016:1. Finns även på http://www.esbri.se/artikel_vis.asp?id=1815 (hämtad maj 2016).
- 3 *Se Kvalitetssäkring av högre utbildning*, Regeringens skrivelse 2015/16:76, s. 3, http://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/skrivelse/kvalitetssakring-av-hogre-utbildning_H30376 (hämtad maj 2016). Mer om detta i avsnitt 4, nedan.
- 4 Med undantag för vissa yrkesutbildningar.
- 5 *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende universitet och högskolor*.
- 6 Lars Haikola, *Högre utbildning under 20 år. Betänkande av Utredningen om högskolans utbildningsutbud*, SOU 2015:70 s. 17, 110, 176.
- 7 Med prestationsgrad avses andelen studenter som tar poäng för en kurs inom två år. UKÄ, *Universitet och högskolor. Årsrapport 2016*, s. 9-10. <http://www.uka.se/download/18.5bfab6b-b1551064a7a711ad/1466090973146/arsrapport2016.p df> (hämtad juni 2016).
- 8 Enligt statistik för 2015 i UKÄs *Universitet och högskolor. Årsrapport 2016* fanns 14 % av det totala antalet studenter inom humaniora och teologi. Flest studenter hade området samhällsvetenskap-juridik med 41 %. Detta motsvarar 96.100 respektive 204.700 studenter. En sökning via *studera.nu* på kurser och program inom humaniora för 2016 ger 2070 träffar och för teologi 528. (160617) För samhällsvetenskap är resultatet 11.084 och för juridik 347. Om vi räknar med samma fördelning av studenter mellan olika utbildningsområden som 2015 innebär det att 14 % av studenterna fördelas på ungefär 2590 kurser och program inom humaniora-teologi och 41 % sam-jur-studenter fördelas på 11.431 kurser och program. Om antalet studenter för enkelhetens skull antas vara jämnt fördelade innebär det att en hum/teolkurs i snitt har ungefär dubbelt så många studenter som en kurs i sam/jur.
- 9 Klara Bolander Laksov, Åsa Kettis, & Mikael Alexandersson, *Ledning för kvalitet i lärande och undervisning på grundnivå och avancerad nivå*, Stockholm: SUHF 2014, s. 32-33. <http://www.suhf.se/publicerat/rapporter> (hämtad juni 2016).
- 10 Carl-Gustaf Andrén, *Högsta kvalitet – hur når man det i utbildningen? En studie om användningen av anslaget till grundläggande utbildning i ämnet historia vid Lunds universitet*, 2009, s. 8. <http://biologi.blogg.lu.se/files/2010/02/Historia-StudentpengenAndrensUtr.pdf> (hämtad juni 2016).
- 11 Högskolelagen 4 §.
- 12 Humanistiska och teologiska studentkåren vid Lunds universitet, Tomma Scheman! Lärarledd tid på Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet, 2016.
- 13 *Resurser för högskolans grundutbildning*, SOU 1992:44.
- 14 *Ibid.*, s. 21.
- 15 *Ibid.*, s. 13. Samhällsvetenskaperna ansågs här ha vissa behov av laborationer och alltså behov av högre anslag. Detta bortsåg man ifrån när beslut i frågan fattades.
- 16 *Ibid.*, s. 19.
- 17 UKÄ, *Uppföljning av kvalitetsförstärkning inom humaniora och samhällsvetenskap. Rapportering av ett regeringsuppdrag*, 2015:14, s.14. <https://www.uka.se/download/18.5fd49b6d-14d8a6b5d19d75/1432730734750/rapport2015-14-uppfoljning-kvalitetsforstarkning-hstj.pdf> (hämtad juni 2016).
- 18 *Ibid.*, s. 14-15, 20.
- 19 *Ibid.*, s. 7.
- 20 *Resurser för kvalitet*, SOU 2007:81, s. 167. <http://www.regeringen.se/contentassets/1c95444a7c234fe88cc8e16423dd1413/resurser-for-kvalitet-hela-dokumentet-sou-200781> (hämtad juni 2016).
- 21 Riksrevisionen, *Klassificering av kurser vid universitet och högskolor – regeringens styrning och Högskoleverkets uppföljning*, RIR 2010:4 s. 30-31.
- 22 UKÄ, *Uppföljning av kvalitetsförstärkning inom humaniora och samhällsvetenskap*, s. 26-27.
- 23 UKÄ, *Utbildningsutvärderingarnas effekter*, 2015:12, s. 35. <http://www.uka.se/download/18.1fa30044150a-8829ca1895f/1447941060163/rapport2015-21-utbildningsutvarderingarnas-effekter.pdf> (hämtad juni 2016)
- 24 SOU 1992:44. *Resurser för högskolans grundutbildning*, s. 66. Ett snabbt överslag över vad

detta skulle kunna innebära för en 5-veckors kurs med 30 deltagare leder till tal som är ganska främmande för dagens resurstilldelning. Med 6 lektionstimmar (omräkningsfaktor 4) och 12 seminarierstimmar (exemplet fyra »mindre grupper», omräkningsfaktor 2) hamnar vi på 48 klocktimmar i veckan, vilket skulle bli 240 utlagda undervisningstimmar för en 7,5 hp kurs. Administration och tentarättning ej inräknad. Med tanke på motsvarande kursers timtilldelning idag kan vi konstatera att HSTJ-sektorn befinner sig långt från 1993 års stipulerade mål.

²⁵ Vid Linnéuniversitetet tilldelas till exempel filmvetenskap fler kontakttimmar än språken. Stockholms universitet, å andra sidan, har en extra tilldelning av handledningstid till en del språkämnen, för att kompensera för språkgranskning.

²⁶ De humanistiska och samhällsvetenskapliga kurserna vid Högskolan i Halmstad tillämpar till exempel detta system.

²⁷ German Bender, *Lärarledd tid och kvalitet i den högre utbildningen*, TCO granskar nr 7 2013, s. 30. http://www.tco.se/globalassets/0713-lararledtid_1-1_w.pdf (hämtad juni 2016). Också Per Sonnerby konstaterar att kontakttiden »samvarierar starkt positivt med de mått över studieintensitet som beskrivs [...] liksom med ersättningsbeloppet i dagens resurstilldelningssystem». Se Sonnerby, *Lärda för livet? En ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning*, Expertgruppen för Studier i Offentlig Ekonomi, 2012, s. 101. <http://eso.expertgrupp.se/rapporter/20127-larda-for-livet-en-eso-rapport-om-effektivitet-i-svensk-hogskoleutbildning/> (hämtad juni 2016).

²⁸ Sonnerby 2012, s. 88.

²⁹ Bender (2013) noterar att den låga studietiden »i sin tur [kan] bero på brister i olika stödfunktioner som IT-system och administrativa rutiner, men det kan också ha att göra med hur pedagogiken är upplagd och givetvis också med att alltför få lärarledda timmar ger lärarna begränsade möjligheter att erbjuda sina studenter ett bra stöd för självstudier», s. 30.

³⁰ Exempel:

- Konstvetenskap, Halmstad: 20 tim
- Litteraturvetenskap, Karlstads Universitet: 15 tim
- Medie- och kommunikationsvetenskap, Umeå universitet: 18 tim (för två studenter, de skriver ihop)

- Franska, Uppsala universitet: 30 tim (ökad tid p.g.a. språkgranskning)

³¹ *Regleringsbrev för budgetåret 2016 avseende universitet och högskolor.*

³² »Kurser som Harry Potter och hans världar eller 7,5 poäng Ortnamn ger tvivelaktigt nytta för framtiden.» Stefan Fölster, Johan Kreicbergs och Malin Sahlén, *Konsten att strula till ett liv. Om ungdomars irrvägar mellan skola och arbete*, Svenskt Näringsliv, rapport juli 2011. http://www.svensktnaringsliv.se/material/rapporter/konsten-att-strula-till-ett-liv_558277.html (hämtad juni 2016).

³³ Så här skrev en samling namnkunniga akademiker redan 2008:

Det skulle förstås vara ett stort problem om humaniorastudenter aldrig fick anställning – men det betyder inte att det är önskvärt att universiteten ägnar sin energi åt att fundera på hur studenterna ska göras så attraktiva som möjligt för arbetsgivarna.

Studenter i humaniora och samhällsvetenskap blir i regel attraktiva genom att bli kunnigare, mer kreativa, bildade och fritänkande. Få anser numera att statsmakterna ska »planera» arbetsmarknaden.

Anställbarhetskravet måste därför handla om att göra utbildningen så bra som möjligt, inte om att fatta pedagogiska beslut på grundval av en idé om vad framtida arbetsgivare mest kan tänkas efterfråga.

Gunnar Broberg, Karin Johansson, Leif Lewin, Svante Nordin, Anders Olsson, Johan Tralau, Ebba Witt-Brattström: »Universitet ska inte förmedla jobb», SvD Debatt, 21/4 2008.

<http://www.svd.se/universitet-ska-inte-formedla-jobb> (hämtad juni 2016).

³⁴ Martin Wiklund, »Humanioras bruksvärde – om kunskapers användning och humanistiska kompetenser bortom instrumentalism», i Eckhardt-Larsen/Wiklund (red.), *Humaniora i kunskaps-samhället*: en nordisk debattbok, Århus: NSU Press 2012, s. 253.

³⁵ Anders Ekström och Sverker Sörlin uttrycker förhållandet så här:

Koncentrationen på forskning och belönings-systemens ensidiga inriktning på forskningsproduktivitet har lett till att de bästa forskarna i allt mindre utsträckning träffar studenter. Dessa får istället, krasst uttryckt, hålla till godo med

de lärare som inte klarar konkurrensen om forskningsresurser lika bra.

Se Ekström/Sörlin, *Till vilken nytta: humanistisk kunskap i framtidens samhälle*, Stockholm: Norstedts 2012, s. 29.

³⁶ Lyotard skriver (i Mats Lefflers och Håkan Lijlelands översättning):

I denna allmänna omvandling förblir inte kunskapen densamma. Endast om den kan översättas till kvantiteter av information kan den övergå till nya kanaler och bli operativ. [– – –] Med informatikens hegemoni följer även en viss logik, och därmed en mängd föreskrifter avseende vilka formuleringar som kommer bli accepterade som »kunskap».

Jean-Francois Lyotard (1979), »Det postmoderna tillståndet», i *Psykoanalytisk Tid/Skrift*, 2009:28-29, s. 92 f.

³⁷ Se Wiklund 2012, det är också Wiklund som lyfter fram och diskuterar Lyotards syn på instrumentaliseringen av kunskap.

³⁸ Ekström/Sörlin, s. 122.

³⁹ *Kvalitetssäkring av högre utbildning*, s. 3.

⁴⁰ Bolander Laksov/Kettis/Alexandersson, s. 11-12.

⁴¹ I antologin *Humaniora i kunskapsområdet* skriver den danske forskaren Andreas Nielsen om humaniora som en förutsättning för ett demokratiskt samhälle:

Skulle läsaren føle sig overbevist om, at de følgende refleksioner er nødvendige i et åbent, demokratisk samfund, skulle læseren følgelig også gerne være overbevist om humanioras fremtidige eksistensberettigelse – som en nødvendig demokratisk institution.

Andreas Nielsen, »Humaniora och den demokratiska stemme», i *Humaniora i kunskapsområdet: en nordisk debattbok*, s. 259.

⁴² *Ibid.*, s. 275 f.

⁴³ Finansmannen Robert Weill hävdade följande i en artikel på DN Debatt 2013:

Mitt slag för humaniora handlar inte om dess förmåga att få näringslivet att föra sig i de fina salongerna. Det handlar i stället om att den är helt avgörande för näringslivets utveckling och en absolut förutsättning för att skapa ett bättre samhälle. Det handlar om att vidga perspektiven, att utnyttja, träna och utveckla vår kreativa förmåga och att lära oss respektera och uppskatta kulturella skillnader. Det är bara på

det sättet vi kan förbättra vår förmåga att fatta ansvarsfulla och välgrundade beslut.

Robert Weill, »Humaniora nödvändigt för ett kreativt näringsliv», DN Debatt 2/10 2013. <http://www.dn.se/debatt/humaniora-nodvandigt-for-ett-kreativt-naringsliv/> (hämtad juni 2016).

⁴⁴ UKÄ, *Förslag till nytt nationellt kvalitetssystem för högre utbildning – diskussionsunderlag inför dialogmöten i maj-juni 2016*, s. 11, 14. http://uka.se/download/18.1a00c25e-15409a6215612bd/1464008801026/Kvalitetssakring_av_hog_re_utbildning_Diskussionsunderlag.pdf

⁴⁵ *Ibid.*

⁴⁶ *Kvalitetssäkring av högre utbildning*, s. 13.

⁴⁷ »Ericson GH172» <http://www.gsmchoice.com/en/catalogue/ericsson/gh172/> (hämtad juni 2016).

⁴⁸ Katarina Bjärvall, »Mobiltelefonens historia», i *Populär Historia* 2001:3, <http://popularhistoria.se/artiklar/mobiltelefonens-historia/> (hämtad juni 2016).

⁴⁹ Apple Macintosh Classic II Specs, http://www.everymac.com/systems/apple/mac_classic/specs/mac_classic_ii.html (hämtad juni 2016).

⁵⁰ Nicklas Mattsson och Christian Carrwik, *Internet-revolutionen: 1000 dagar som förändrade Sverige*, Stockholm: Bonnier Icon 1998, <http://web.archive.org/web/20070809014524/http://internet.blipp.com/Kapitel%203> (hämtad juni 2016), och Olle Findahl, *Internet 15 år: Visionerna möter vardagsverkligheten – om hur svenskarna blev Internetanvändare*, Stockholm: Stiftelsen för Internetinfrastruktur, 2009, s. 30. Se, https://www.iis.se/docs/Internet_15_%C3%A5r.pdf (hämtad juni 2016).

⁵¹ Med tanke på den rekryteringsstrategi som dagens högskolesystem synes uppmuntra (äldre intresserade av fristående kurser göre sig ej besvär) torde andelen studenter som har erfarenhet av denna punkt i teknikhistorien vara försumbar. Faktum är att de allra flesta av dagens studenter inte ens var födda när SOU-utredningen presenterades.

⁵² Se också Jonas Ingvarsson, »Den moderna tekniken är bokens bästa vän: Humtank om framtidens bibliotek». <http://humtank.se/den-moderna-tekniken-ar-bokens-basta-van-humtank-om-framtidens-bibliotek/> (hämtad maj 2016).

humtank.se

Hemsida: humtank.se · E-post: info@humtank.se · Twitter: [@HumtankSverige](https://twitter.com/HumtankSverige) · Facebook: facebook.com/humtank